

KUR'AN'IN İÇKİ YASAĞI TEDRICİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

- An Investigation on the Qur'an's Gradual Prohibition of Alcoholic Beverages-

Dr. Necdet ÜNAL

Çanakkale Gazi İlköğretim Okulu,
e-posta:doktornecdet@gmail.com

Abstract *This paper investigates the gradual prohibition of the alcoholic beverages in Qur'anic verses. It takes first the verses regarding the alcoholic beverages one by one in an order of revealing down from God. It then tries to explain the messages of these verses and the concepts related to them by means of Qur'anic Commentaris and Arabic Dictionaries. The study noticing the step by step process of the prohibition and ends with a concluding section.*

Key Words: Qur'an, Commentary, Alcoholic Beverages, Hamr, Gradualness.

Giriş

Bu makalede Kur'an'ı Kerim'in içki hakkında söyledikleri ve içki yasağına giden süreç konu edilmiştir. Esas itibarıyla Kur'an'ı Kerim'de içkiden söz eden dört ayetin konumuzla alakalı kısımları üzerinde duracağımız bu çalışmamızda, tefsir kaynaklarından hadis kaynaklarına ve kavram tahlilleri noktasında Arapça lügatlere uzanacağımız geniş bir yelpazeden faydalanmaya çalışacağız.

Çalışmamız, alanı itibarıyla bir tefsir çalışmasıdır. Fakat araştırdığımız konunun; yeri geldikçe ahlâkî ve fikhî alana girmemizi, içkinin fert ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri noktasında bazı ahlaki mesajlar vermemizi gerektirdiğini de ifade etmeliyiz. Kur'an'ı Kerim'den güzel bir tedricilik örneği olduğunu düşündüğümüz içki yasağına giden sürece de yeri geldikçe dikkati çekeceğimiz bu çalışmamızı, ulaştığımız noktayı paylaşacağımız sonuç bölümüyle tamamlayacağız.

A. Konuya Işık Tutacak Bazı Kavramlar

Bu başlık altında *hamr*, *seker* ve *nebiz* kelimelerinin ne anlama geldiği ve Arapçadaki bazı kullanımları hakkında öz bilgiler vermeye çalışacağız. Amacımız, bir sonraki "B. Kur'an'ı Kerim'de İçkiden Bahseden Ayetler Ve İçki Yasağındaki Tedricilik" başlığı altında ele alacağımız ayetler bağlamına zemin hazırlamaktır. Başta o bölüm olmak üzere yeri geldikçe diğer kısımlarda da bu üç kavramla ilgili vereceğimiz bilgiler ve yapacağımız değerlendirmeler olacaktır.

1. Hamr

Hamr kelimesi lügatte örtmek,¹ gizlemek,² içki,³ üzüm suyundan elde edilen sarhoş edici içki,⁴ çiğ üzümünden elde edilmiş ve köpüğünü atmış

-
- ¹ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd (v. 393/1003), *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 4.Baskı, I-VI, Beyrut 1990, II, 650; el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed (v. 370/980), *Tehzîbü'l-Lüğa*, ed-Dâru'l-Mısriyye, I-XV, Kahire-ts., VII, 378; el-Halil b. Ahmed, Ebu Abdirrahman el-Ferahidî (175/791), *Kitabü'l-Ayn*, (Mehdi el-mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, I-VIII, Byy-ts., IV, 263; İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdi el-Basrî (v. 321/933), *Kitabü Cemherati'l-Luğa*, I-III, Beyrut-1987, I, 591; et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (v. 310/922), *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Tahk: Ahmed Muhammed Şakir), *Müessesetü'r Risale*, I-XXIV, Byy. 2000, IV, 320; Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî (v. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerim*, *Mektebetü'r-Riyadü'l-Hadîse*, I-V, Riyad-ts., I, 340; Ebû Zehrâ, Muhammed (v. 1898-1974), *Zehratü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyy, I-X, Byy. ts., II, 700; el-Hererî, Muhammed Emîn b. Abdillâh el-Uremmî el-Alevî, *Tefsîru Hadâ'iki'r-Ravh ve'r-Reyhân*, Dâru Tavkî'n-Necâh, I-XXXII, Beyrut 2001, III, 283; İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali ed-Dimeşki (v. 880/1475), *el-Lübâb Fî Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyy, I-XX, Beyrut 1998, IV, 28; el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, *Müessesetü'r-Risâle*, (Tahk: Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin), I-XXIV, Beyrut 2006, III, 433; el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, *Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî*, I-XXX, Byy. 1946, II, 138; Muhammed Abduh (v.1905)- er-Reşîd Rızâ, (v.1935), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakim* (Tefsîru'l- Menâr), 2. Baskı, I-XII, Kahire 1948, II, 321; es-Semîn el Halebî, Ahmet b. Yusuf (v. 756/1355), *ed-Dürrü'l-Mesûn Fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Dâru'l-Kalem, I-XI, Dimeşk ts., II, 404; ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrahim İbnü's-Seriyy (v. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbüh*, *Âlemül'l-Kütüb*, I-V, Beyrut 1988, I, 291; Esed, Muhammed (v. 1413/1992), *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (Çev.: Cahit Koçtak, Ahmet Ertürk), *İşaret Yayınları*, 6. Baskı, İstanbul 1999, s. 212.
- ² el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 650; el-Halil, *Kitabü'l-Ayn*, IV, 262; İbn Manzûr, Ebu Fazl Cemalüddin b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânü'l-Arabi'l-Muhîd*, (Tahk: Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Hâşim Muhammed Şâzîlî, Dâru'l-Meârîf, I-VI, Kahire, ts., II, 1260; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaâ el-Huseynî el-Vâsıtî (v. 1205/1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XXXX, 2. Baskı, Kuveyt 1987, XI, 211; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 28; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, II, 404; Esed, *Kur'an Mesajı*, 212.
- ³ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyya el-Luğavî (v. 395/1005), *Mu'cemü Mekayîsi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, I-VI, Byy. ts., II, 215.

şarap,⁵ az olsun çok olsun sarhoş edecek herhangi bir içecek,⁶ sarhoş eden şey,⁷ aklı rtten şey,⁸ içkinin sarhoş edici olanı,⁹ aklı rtten her türlü sarhoş edici şey,¹⁰ ermek, olgunlaşmak,¹¹ bir derdin ve hastalığın bulaşması,¹² karıştırmak,¹³ anlamlarına gelmektedir.

Hamr kökünden gelen kelimelerin Arapçadaki kullanımlarında da yukarıdaki manaların ve özellikle örtmek ve gizlemek anlamının belirgin olduğu gözlenmektedir. Mesela الخمر الإختر الإخترin mayalanıp zlendiğini, yani olduğunu,¹⁴ خمر الرجل المكان kişinin bir yerde devamlı olup ikamet ettiğini,¹⁵ خمر وجهك yüzünü örtme emrini,¹⁶ خمر إناء kap kaçağı örtme emrini,¹⁷ الخمر- الخمر المرأة kadının başını örttüğü başörtüsünü,¹⁸ الخمر- الخمر bir

-
- ⁴ İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259; Eb Hayyān, Muhammed b. Yusuf el-Endels (v. 745/1344), *Tefsir'l-Bahri'l-Muhit*, Dāru'l-Kütübi'l-İlmiy, I-VIII, Beyrut 1993, II, 163; ez-Zhayli, Vehbe, et-Tefsir'l-Veciz Alā Hāmiři'l-Kur'āni'l-Azīm, Dāru'l-Fikr, 2. Baskı, Dimeşk 1996, s. 35.
- ⁵ Elmalılı, Hamdi Yazır (v.1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, I-X, İstanbul-1982, II, 761.
- ⁶ el-Bikāi, *Nazm'd-Dürer*, III, 240.
- ⁷ ez-Zebidi, *Tācu'l-Ars*, XI, 208; el-Hereri, *er-Ravh ve'r-Reyhān*, III, 283; Esed, *Kur'an Mesajı*, 63.
- ⁸ İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259; et-Taberi, *Cāmiu'l-Beyān*, IV, 320; İbn Ādil, *el-Lbāb*, IV, 29; Buhāri, *Eşribe*, 2, 5; İbn Kesir, *Ebu'l-Fidā İsmail b. mer* (v. 774/1372), *Tefsir'l-Kur'āni'l-Azīm*, (Tahk: Sami b. Muhammed Selame), Dāru Tayyibe, I-VIII, Byy. 1417/1997, I, 579; el-Alsi, *Ebu'l-Fadl Mahmd* (v. 1270/1854), *Rhu'l-Meāni fi Tefsiri'l-Kur'āni'l-Azīm ve's-Sebi'l-Mesāni*, Dāru İhyāi't-Trāsi'l-Arabiyy, I-XXX, Beyrut-ts., II, 112.
- ⁹ İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259.
- ¹⁰ ez-Zebidi, *Tācu'l-Ars*, XI, 210; et-Taberi, *Cāmiu'l-Beyān*, IV, 320; Esed, *Kur'an Mesajı*, 212; Eb Hayyān, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 166.
- ¹¹ el-Halil, *Kitabü'l-Ayn*, IV, 262.
- ¹² el-Cevheri, *es-Sihah*, II, 649; el-Ezheri, *Tehzib*, VII, 375; el-Halil, *Kitabü'l-Ayn*, IV, 263; İbn Fāris, *el-Luğa*, II, 216; İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259.
- ¹³ İbn Ādil, *el-Lbāb*, IV, 28; es-Semīn el Halebi, *ed-Drr'l-Mesn*, II, 404.
- ¹⁴ el-Halil, *Kitabü'l-Ayn*, IV, 262.
- ¹⁵ el-Cevheri, *es-Sihah*, II, 650; el-Ezheri, *Tehzib*, VII, 375; İbn Fāris, *el-Luğa*, II, 216; İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1260.
- ¹⁶ el-Cevheri, *es-Sihah*, II, 650; İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259; ez-Zebidi, *Tācu'l-Ars*, XI, 215.
- ¹⁷ el-Cevheri, *es-Sihah*, II, 650; el-Ezheri, *Tehzib*, VII, 378; el-Halil, *Kitabü'l-Ayn*, IV, 263; İbn Manzr, *Lisān'l-Arab*, II, 1259; ez-Zebidi, *Tācu'l-Ars*, XI, 215; et-Taberi, *Cāmiu'l-Beyān*, IV, 320; Eb Zehrā, *Zehratü't-Tefāsir*, II, 700; İbn Atiyye, Eb

kişiyi veya avı gizleyen, saklayan şeyi,¹⁹ kalabalığın içinde insanın ve vadide bir avın gizlenmesini,²⁰ bir avı gizleyen uçurumu, kum yığını,²¹ ağacı,²² dağı²³ vb. şeyleri,²⁴ خَمَرُ النَّاسِ-خَمَارُ النَّاسِ insan kalabalığını, izdihamını,²⁵ مَكَانٌ خَمْرٌ gizleyecek engeli bol olan yeri,²⁶ خَمْرٌ فَلَانٌ شَهَادَتُهُ bir kişinin şahitliğini gizlediğini,²⁷ خَامِرٌ ise şahitliğini gizleyen kişiyi²⁸ ifade etmede kullanılmaktadır.

Bütün bu anlamlardan ve kullanımlardan anlaşıldığına göre *hamr* kelimesinde özellikle örtmek ve gizlemek anlamı ön plana çıkmaktadır. Buna göre *hamr* diye ifade edilen içecekler insan aklını gizleyip örtmekte ve onun sağlıklı bir şekilde görevini yapmasını engellemektedir. Dolayısıyla

Muhammed Andu'l-Hakk el-Endelüsî (v. 541/1147), el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz, Dâru İbn Hazm, Byy., ts., 191.

- ¹⁸ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 649; el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 379; İbn Fâris, *el-Luğâ*, II, 216; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 214; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 321; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, II, 163; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 700; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 28; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191; İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman (v. 597/1201), *Zâdü'l-Mesîr fi Ilmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslâmiy, 3. baskı, I-IX, Beyrut 1984, I, 239; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 433; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürri'l-Mesûn*, II, 404.
- ¹⁹ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 649-650; el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 377; İbn Düreyd, *el-Luğâ*, I, 591; İbn Fâris, *el-Luğâ*, II, 216; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²⁰ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 649-650; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²¹ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²² el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 375; İbn Düreyd, *el-Luğâ*, I, 591; İbn Fâris, *el-Luğâ*, II, 216; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²³ el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 377; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²⁴ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²⁵ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 379; el-Halîl, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 263; İbn Düreyd, *el-Luğâ*, I, 591; İbn Fâris, *el-Luğâ*, II, 216; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260-1261; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 212.
- ²⁶ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260.
- ²⁷ el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 650; el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 376; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1260; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 211.
- ²⁸ İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 28.

şaraba *hamr* denilmesinin sebebi, aklı uyuşturup örtmesidir.²⁹ Çünkü *hamr* denilen içecekler, aklı ve temyiz gücünü örtüp bastırmaktadır.³⁰

2. Seker

Seker kelimesine Arapçada ateş değmemiş hurma suyu,³¹ içki (*hamr*),³² yiyecek,³³ hurma gibi şeylerden elde edilen ve *hamr* gibi haram olan içki,³⁴

²⁹ el-Ezherî, *Tehzîb*, VII, 379; İbn Düreyd, *el-Luğa*, I, 591; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 1259; el-Merâĝî, *Tefsîru'l-Merâĝî*, II, 138; Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, I-XII, İstanbul 1988, I, 370; el-Hereri, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 283; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 239; M. Abduh- Reşid Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 321; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, II, 404.

³⁰ Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 340; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 700.

³¹ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 58; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048.

³² el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 58; İbn Fâris, *el-Luğa*, III, 89; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2047; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 241; el-Beĝavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesûd (v. 516/1122), *Meâlimü't-Tenzil*, (Tahk: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Tayyibe, 4. Baskı, I-VIII, Beyrut-1987, V, 28; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, V, 494; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, III, 378; Ğassan Hamdun, *Tefsirun Min Nesemâtil-Kur'an*, Dâru's-Selam, 2. Baskı, Suriye 1986, s. 284; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, V, 121; el-Hereri, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, XV, 287; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (v. 1393/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, I-XXX, Tunus 1984, II, 337; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 1104; İbn Ebî Zemaneyn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (v. 399/1008), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, I-V, Kâhire 2002, II, 409; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 464; el-Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn (v. 1332/1914), *Tefsîru'l-Kâsimî el-Müsemmâ Mehâsinü't-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiy, I-XVII, Byy. 1957, X, 3824; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 357; el-Merâĝî, *Tefsîru'l-Merâĝî*, XIV, 103; er-Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin (v. 606/1209), *Tefsiru Fahrî'r-Râzî*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XX, 70; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, IX, 261; Esed, *Kur'an Mesajı*, 543.

³³ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 58; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048; er-Râzî, *Tefsîr*, XX, 70.

³⁴ el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, V, 309; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2047; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 241; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 581; el-Bikâi, Ebu'l-Hasan Burhânü'd-Dîn İbrahim b. Ömer (885/1480), *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'-Ayâti ve's-Süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyy, I-XXII, Kahire-ts., XI, 195; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 358; es-Suyûtî, Celaluddin, Abdurrahman b. Ebi Bekr (v. 911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, (Tahk: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin, I-XV, Kahire 2003, IX, 69.

sarhoş edici her içki,³⁵ nebîz,³⁶ hurma nebîzi,³⁷ sarhoş etmeyen nebîz,³⁸ sarhoş edici nebîz yani üzüm ve hurmanın şiddetlenmiş suyu,³⁹ üzüm ve hurmadan elde edilen içecek,⁴⁰ haram,⁴¹ Yemenlilerin ve Habeşlilerin dilinde sirke,⁴² Arapların dilinde ise bir yiyecek,⁴³ sarhoş olduğunda kişinin kendisi ile aklı arasına çektiği set,⁴⁴ güzel ve hoş olan sıkılmış meyve suyu,⁴⁵ sıkılmış meyve suyunun pişmiş olanı⁴⁶ gibi karşılıklar verilmiştir.

Seker kelimesi ile aynı kökten gelen sükr-sekrân kelimeleri de sarhoşluk,⁴⁷ ayılmanın ve kendine gelmenin zıddı, sekr ise suyun aktığı deliği, yarığı kapatmak anlamına gelmektedir.⁴⁸

Seker kökünden olan diğer kelimelerin Arapçadaki kullanımlarının da doğal olarak bu anlamlar çerçevesinde olduğu görülmektedir. Örneğin أسكره

³⁵ İbn Düreyd, *el-Luğa*, II, 719; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 59; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 203; Komisyon (Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin gümüş), Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 273; Esed, *Kur'an Mesajı*, 543.

³⁶ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 245-246; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, III, 378; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, XV, 287; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; er-Râzî, *Tefsîr*, XX, 70.

³⁷ el-Cevherî, *es-Sihah*, I-VI, Beyrut 1990, II, 687; el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 58.

³⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 337.

³⁹ ed-Dahhâk, (v. 105/723), *Tefsîru'd-Dahhâk*, Dâru's-Selâm, I-II, Kâhire 1999, I, 519; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108.

⁴⁰ el-Beğavî, *Meâlim*, V, 28; Hikmet b. Beşir b. Yâsîn, *et-Tefsîru's-Sahîh*, Dâru'l-Meâsir, I-IV, Medine 1999, III, 191.

⁴¹ ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 519.

⁴² ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 519; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 464.

⁴³ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495.

⁴⁴ el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VI, 112.

⁴⁵ İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108.

⁴⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108.

⁴⁷ Sarhoşluğun üç türlü olduğu söylenmiştir: İçki sarhoşluğu, mal sarhoşluğu ve saltanat yani makam sarhoşluğu. Bkz. el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 55; el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, V, 309. Bazı kaynaklarda içki sarhoşluğu yerine gençlik sarhoşluğu denilmiştir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2047.

⁴⁸ el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, V, 309; İbn Düreyd, *el-Luğa*, II, 719; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 60-61; el-Cevherî, *es-Sihah*, II, 687; el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 55; el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, V, 309; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2047.

الشراب ifadesi içkinin kişiye sarhoş ettiğini,⁴⁹ سكرت الأَبصار gözlerin set çekildiği için göremediğini,⁵⁰ yani içki içip sarhoş olana gelen durumun gözlere gelmesini ve gözlerin hapsolunup görememesini,⁵¹ يوم ساكر rüzgârsız ve sakin bir günü,⁵² ليلة ساكرة sakin bir geceyi,⁵³ سكرت الريح rüzgârın sakinleşip dindiđini⁵⁴ ve الماء الساكر ifadesi de sakin suyu⁵⁵ anlatmaktadır.

Görüldüğü gibi *seker* kelimesinde sarhoşluk verme ve basiretin kaybolması durumu söz konusudur. Yiyecek ve içecekler noktasından bakıldığında da insana sarhoşluk vermesi sebebiyle onun basiretine ve farkındalığına mani olan yiyecek ve içecekleri ifade etmektedir.

3. Nebiz

Arapça lügatlerde nebz mastarı için bir şeyi elinden atmak,⁵⁶ az ve önemsiz bir řey⁵⁷ karşılıkları verilmiştir. Aynı kökten gelen menbûz kelimesi için, annesi tarafından sokağa atılmış çocuk,⁵⁸ zinadan doğma atılmış çocuk⁵⁹ ve yine bu kökten gelen “nebze” için de köşe, kenar⁶⁰ anlamları verilmiştir.

⁴⁹ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 687.

⁵⁰ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 56; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 65.

⁵¹ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 56; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048.

⁵² İbn Düreyd, *el-Luĝa*, II, 719.

⁵³ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 688; el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 57; İbn Fâris, *el-Luĝa*, III, 89; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048.

⁵⁴ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 56; el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, V, 309; İbn Düreyd, *el-Luĝa*, II, 719; İbn Fâris, *el-Luĝa*, III, 89; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2048.

⁵⁵ el-Ezherî, *Tehzîb*, X, 57; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 66.

⁵⁶ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 571; el-Ezherî, *Tehzîb*, XIV, 441; el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, VIII, 191; İbn Fâris, *el-Luĝa*, V, 380; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 479.

⁵⁷ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 571; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4323; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 480.

⁵⁸ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 571; İbn Fâris, *el-Luĝa*, V, 380; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 481.

⁵⁹ el-Halîl, *Kitabü'l-Ayn*, VIII, 191; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 481.

⁶⁰ el-Cevherî, *es-Sıhah*, II, 571; el-Ezherî, *Tehzîb*, XIV, 441; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 480.

Arapça lügatlerde nebîz, hakiki anlamı itibarıyla, sarhoş edici olsun veya olmasın üzümde elde edilen içki⁶¹ ve mecazi olarak da hurma, kuru üzüm, buğday, arpa ve baldan elde edilen içecek⁶² diye tanımlanmıştır. Hadis kaynaklarından anlaşıldığına göre baldan elde edilen nebîze bit,⁶³ arpadan ve darıdan elde edilen nebîze de mizr denilmektedir.⁶⁴

Lügatlerde anlatıldığına göre nebîzi elde etmek için hurma veya üzüm, bir kabın içine atılarak üzerine su dökülür. Kaynayıp köpüğünü atana kadar kendi haline bırakılır. Sonunda sarhoş edici hale gelir ki buna nebîz denir.⁶⁵ Tefsir kaynaklarında da nebîzin, üzüm ve hurma suyundan elde edilen bir içecek olduğu, bu meyvelerin suyunun, üçte biri uçana kadar kaynatılıp daha sonra dinlendirilmesi suretiyle elde edildiği belirtilir.⁶⁶

B. Kur'an'ı Kerim'de İçkiden Bahseden Ayetler Ve İçki Yasağındaki Tedricilik

Kur'an'ı Kerim, o sırada toplumun bir hayli alışık olduğu içkiyi⁶⁷ bir defada yasaklamamış ve bu işi belli bir sürece yaymıştır. O toplumun içki içmeye ve ondan faydalanmaya alışık olduğunu bilen Allah, yasağa giden yolda yumuşaklıkla, tedricilikle davranmış⁶⁸ ve bu durumun uzantısı olarak içki hakkında dört ayet indirilmiştir:

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322.

⁶² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 480.

⁶³ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh, el-Matbaatü's-Selefiyye, I-IV, Kâhire 1980, Edeb, 80; Eşribe, 4; Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyî en-Nisâbü'rî (v.261/874), Sahîhu Müslim, el-Matbaatü'l-Mısriyye, I-XVIII, Mısır 1929, Eşribe, Bab: 7, hadis no:3; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), Sünenü't-Tirmizî, (Tahk: Ahmed Muhammed Şakir), Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 2. Baskı, I-V, Byy. 1977, Eşribe, 2; en-Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmet b. Şuayb (v. 303/915), Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ, Müessesetü'r-Risâle, I-XII, Beyrut 2001, Eşribe, 24.

⁶⁴ Buhârî, Edeb, 80; en-Nesâî, Eşribe, 24.

⁶⁵ el-Ezherî, *Tehzîb*, XIV, 442; İbn Fâris, *el-Luğâ*, V, 380; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 481.

⁶⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 359.

⁶⁷ Bu çalışmada geçen "içki" ifadesi ile sarhoş edici özelliği olan bütün alkollü içkiler ve uyuşturucu maddeler kastedilmiştir.

⁶⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 166-167; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 138-139.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de içkiden söz eden ilk ayette "hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır"⁶⁹ buyrulmuştur.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre içki hakkındaki diğer ayetlerden önce⁷⁰ henüz içkinin haram kılınmadığı sırada⁷¹ ve Mekke'de indirilmiş⁷² olan bu ayet, içki hakkında indirilen ilk ayettir.⁷³

Ayette geçen "rızkın hasenen" ifadesi hurma ve üzüm,⁷⁴ yiyecek,⁷⁵ nebîz⁷⁶ ve sarhoş etmeyen helal şeyler,⁷⁷ akla ve bedene zarar vermeyen şeyler,⁷⁸ helal,⁷⁹ yararlı ve sağlıklı besin,⁸⁰ üzüm ve hurma meyvelerinden elde edilip helal kılınanlar,⁸¹ üzüm ve hurmanın kurutulmuş hali,⁸² sirkesi,⁸³ sırası,⁸⁴ meyve suyu⁸⁵ ve pekmezi⁸⁶ diye izah edilmiştir.

⁶⁹ Nahl 16/67. وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَلآيَةَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 338; er-Râzî, *Tefsîr*, VI, 47.

⁷¹ el-Hereri, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, XV, 287; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 203; el-Kâsmî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, X, 3824; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 357.

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 203; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 698; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; el-Kâsmî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, X, 3824.

⁷³ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 698; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108.

⁷⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 241; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, III, 378.

⁷⁵ el-Beğavî, *Meâlim*, V, 28; İbn Ebi Zemaneyn, *Tefsîr*, II, 409.

⁷⁶ Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*, III, 191; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IX, 70.

⁷⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 244.

⁷⁸ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, XI, 195.

⁷⁹ ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 519.

⁸⁰ Esed, *Kur'an Mesajı*, 543.

⁸¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 241; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, XI, 195; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*, III, 191; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 465; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 358; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IX, 69.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 465; el-Kâsmî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, X, 3824; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XIV, 103; er-Râzî, *Tefsîr*, XX, 70; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, IX, 262; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IX, 70.

⁸³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 244; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; el-Beğavî, *Meâlim*, V, 28; el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XIV, 179; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, XI, 195; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, III, 378; Ateş, *Çağdaş Tefsîr*, V, 121; el-Hereri, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, XV, 288; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*, III, 191; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 465; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, XII, 358; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XIV, 103; er-Râzî, *Tefsîr*, XX, 70; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, IX, 262; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IX, 70; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah

Bir önceki başlıkta zikrettiğimiz gibi *seker* kelimesinde sarhoş edicilik, körlük, akli başında ve zinde olamayış, uyusukluk ve sakinlik gibi anlamlar belirgindir ve altı çizilecek anlamlardır. Zaten tefsir kaynaklarında da *seker* kavramındaki sarhoş ediciliğe özellikle vurgu yapılmaktadır.

Bütün bu anlamlarına bakılırsa, ayetteki *seker* kelimesi bize göre, maddi-manevi, fiziki-ruhî bir bütün olarak insanı insan yapan bütün duygu ve kabiliyetleri normal seyrinden alıkoyarak geri götürebilen veya işlemez hale getirebilen bir manayı çağrıştırmaktadır. Buna göre de ayetteki *seker* ile anlatılanın, sarhoş edici, uyuşturucu ve sakinleştirici yiyecek ve içecekler olduğunu düşünüyoruz.

Seker kelimesine bazı kaynaklarda geçtiği üzere sirke, sıradan bir meyve suyu veya yiyecek gibi karşılıklar verilmesi bize göre kelimenin hem lügat anlamıyla hem de ayetteki bağlam ile uyuşmamaktadır. Çünkü *seker* kelimesinde, gören gözün görmez hale gelmesi gibi vücut fonksiyonlarına bir set çekilmesi yani sarhoş edicilik vardır. Oysa meşru olan yiyecek ve içeceklerin makul olarak alınıp kullanılması, normal şartlarda böyle bir zarara veya kayba yol açmaz. Dolayısıyla ayette *seker* ile anlatılan, bize göre vücudun ihtiyaç duyduğu ve faydalı olan sıradan bir gıda değildir.

Ayetin bağlamı açısından baktığımızda da *sekerin*, güzel rızıktan farklı bir şey olduğu anlaşılır. Eğer ayette geçen *seker* ile güzel rızık aynı şey olsaydı, ayette ayrı ayrı zikredilmezlerdi. Eğer *sekere*; meyve suyu, sirke ve normal bir yiyecek karşılığı verilirse, bu durumda onların güzel rızıktan sayılmaması gerekecektir. Dolayısıyla ayetteki *seker*, bizim tespitlerimize göre hem lügat hem de ayetteki bağlam açısından bakıldığında vücut için normal bir gıda veya besin değeri olan bir yiyecek ya da içecek değildir. Dolayısıyla *seker* kavramının, güzel rızık denen iyi ve faydalı olanların dışındaki içkiyi anlatıyor olması kanaatimizce daha muhtemel gözükmektedir.

Mahmûd b. Ömer (v.537/1142), el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl, I-VI, Riyad 1998, III, 450; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, 275.

⁸⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 244; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; el-Beğavî, *Meâlim*, V, 28.

⁸⁵ el-Beğavî, *Meâlim*, V, 28.

⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XI, 195; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, III, 378; Ateş, *Çağdaş Tefsîr*, V, 121; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, XV, 288; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XIV, 103; er-Râzî, *Tefsîr*, XX, 70; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, 275; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3107.

Ayetteki *seker* kelimesinin nebız olarak anlaşılmasını kısaca değerlendirmek gerekirse, öncelikle *sekerin* daha önce de ifade edildiği gibi vücut fonksiyonlarını perdeleyen, uyuşturucu ve sakinlik verici bir özelliğe sahip olduğu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla *sekerin*, bazı meyve ve besinlerden elde edilen bir nebız olduğu kabul edilirse, kendisine *seker* denilecek bu içkinin sarhoş edici bir özelliğe sahip olması gerekir ki buna göre de sarhoş edici nebız, *seker* kavramı kapsamındadır. Eğer nebız derken, meyve suyu gibi azında veya çoğunda sarhoş edici bir özellik bulunmayan normal besinler kastediliyorsa bunun da güzel rızık kapsamında görülüp değerlendirilmesi uygundur.

İçkinin haram kılınmasıyla birlikte bu ayetin neshedildiği için mensuh olduğu söylenmiştir.⁸⁷ Görebildiğimiz kadarıyla aslında bu ayet, içkinin haram ya da helal oluşuyla ilgili bir hüküm ortaya koymamaktadır. Ayette bir vakiadan bahsedilmektedir ki o da insanların Allah'ın verdiği hurma ve üzüm nimetlerinden güzel gıdalar elde ettikleri gibi aynı zamanda sarhoş edici içecekler de elde ettikleridir. İşte ayette, insana bu meyveleri ve bu meyvelerden sarhoş edici içecekleri yapma yetenek ve imkânını verenin Allah olduğu ve bunda da aklını kullananlar için ibretler olduğu hatırlatılmaktadır.

Bize göre ayette altı çizilecek önemli bir nokta vardır ki o da bu meyvelerden elde edilen sarhoş edici içkinin güzel rızıktan sayılmamasıdır. Çünkü ayette içki ayrı, güzel rızık ayrı zikredilmiştir. Bu da içkinin, güzel rızık ve iyi bir şey olmadığını, henüz içkinin yasak olmadığı o dönemde ortaya koymuştur.⁸⁸ Böylece Kur'ân'ı Kerim, o sıralarda henüz haram kılınmadığı için insanların bol miktarda kullandıkları⁸⁹ ve son derece alışık oldukları şarabın, ileride tedrici olarak yavaş yavaş yasaklanmasına zemin hazırlayacak ilk harcı atmıştır.

2. İçkiden söz eden, içki ve kumar haram kılınmazdan önce indirilmiş⁹⁰ olan ikinci ayette ise **“sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki “o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür”**⁹¹

⁸⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 243; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495.

⁸⁸ el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, X, 3825; Komisyon, *Açıklamalı Meâl*, 273; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3107; İbn Âdil, *el-Lübâb*, XII, 108.

⁸⁹ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, V, 122.

⁹⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 330.

⁹¹ Bakara 2/219. (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا)

denilmektedir Bazı rivayetlerde bu ayetin içki hakkında indirilen ilk ayet olduğu, bundan sonra Nahl 16/67. ayet olan **“hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır”** ayetinin indirildiği,⁹² bundan sonra sırasıyla Nisa 4/43 ve son olarak da Mâide 5/90. ayetin indirildiği söylenmişse de⁹³ çoğunluğun görüşüne ve bizim kanaatimize göre bu doğru değildir. Bize göre içkiden söz eden ayetlerdeki indiriliş sırası, çalışmamızda da takip ettiğimiz sıra olan Nahl 16/67, Bakara 2/219, Nisa 4/43 ve Mâide 5/90. ayet şeklindedir.

Ayetteki sorunun, içki ve kumarın hükmünü öğrenmeye yönelik bir soru⁹⁴ ve bunu soranların da Müslümanlar olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵ Zira onlar içkinin temyiz gücünü kaybettirdiğini, aklı zayıflattığını ve kişiyi zor duruma düşürdüğünü biliyorlardı⁹⁶ Hatta onlar, içki içtikten sonra bir kişinin, diğer birisine ait deveyi boğazladığını görmüşler, Peygamberimizin kendisiyle konuştuğu sırada hala sarhoş olan bu kişinin **“siz benim babamın kölesinden başka bir şey değilsiniz”** dediğini de duymuşlardı.⁹⁷ Yine Hz. Ömer içki içmeye İslam'ın cevaz vermeyeceğini hissettiği için **“Allah'ım içki hakkında bize şifa verici bir açıklama yap”** diyordu.⁹⁸

Ayetteki **“o ikisinde büyük bir günah (zarar) vardır”** ifadesinin düşündürdüğü zarar ve ziyana “E. İçkinin Bilinen Bazı Zararları” başlığı altında temas edeceğimiz için burada bu tahribatlar üzerinde ayrıca durmayacağız.

Ayetin **“o ikisinde insanlara bir takım menfaatler vardır”** kısmıyla ilgili olarak ayetin devamında gelen bir açıklama yoktur. Tefsirlerde bu faydaların, içkinin haram kılınmazdan önceki zamana ait olduğu söylenmiştir.⁹⁹ Bu faydalar kaynaklarda; onu içmek suretiyle ulaşılan

⁹² Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 334.

⁹³ Bkz. el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, II, 550.

⁹⁴ İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 27.

⁹⁵ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 697; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 336; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 433.

⁹⁶ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 697.

⁹⁷ Bkz. Buhârî, *Müsâkât*, 13; Kitâbü Ferdi'l-Humus, 1; Meğâzî, 9; Talak , 11; Müslim, *Eşribe*, Bab: 1, hadis no: 1, 2; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 697.

⁹⁸ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 697.

⁹⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, II, 167; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284.

lezzet¹⁰⁰ ve ferahlık,¹⁰¹ derdi götürüp unutturması,¹⁰² zayıfı güçlendirmesi,¹⁰³ cimriyi cömertleştirmesi,¹⁰⁴ korkağı cesaretlendirmesi,¹⁰⁵ yemeği sindirmesi,¹⁰⁶ vücuttan bazı fazlalıkları çıkarması,¹⁰⁷ bazı zihinleri bileyip keskinleştirmesi,¹⁰⁸ coşturup aşırı lezzet vermesi,¹⁰⁹ satarak parasından faydalanmak suretiyle kazanç sağlanması,¹¹⁰ bazı hastalıklara ilaç olabilmesi,¹¹¹ kibirlenmeyi ve cesareti artırması¹¹² şeklinde izah edilmiştir. En son zikredilen kibirlenmeyi ve cesareti artırması hususunun, Araplara göre içkideki en büyük faydalardan birisi olduğu kaydedilmiştir.¹¹³

Ayetteki “onların günahı (zararı), faydasından büyüktür” ifadesi ise içki ve kumarın haram kılındıktan sonraki günahı (zararı) onların haram

¹⁰⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 326; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 253; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, III, 241; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 341; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*, I, 330; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, II, 551; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, II, 546; ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 292; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 766.

¹⁰¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 328; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 253; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*, I, 330; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, II, 546.

¹⁰² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284.

¹⁰³ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 341; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284.

¹⁰⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 143; M. Abduh- Reşid Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 331.

¹⁰⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 341; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 707; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 766.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 579; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 579.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 579.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 579.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 579; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 253; el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, III, 241; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; Ğassan, *Tefsîr*, 35; el-Hererî, el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, II, 551; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 441; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 142; M. Abduh- Reşid Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 330; ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 292; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, 35; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 766.

¹¹¹ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 142; M. Abduh- Reşid Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 331.

¹¹² el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 143.

¹¹³ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 143.

kılınmazdan önceki faydasından daha büyüktür¹¹⁴ veya onların haram kılınmazdan önceki günahı (zararı) onların haram kılınmazdan önceki faydasından daha büyüktür¹¹⁵ diye iki farklı şekilde anlaşılmıştır.

Bazı bilginler ayette, içkinin haram kılınmasına vurgu yapıldığını söylemişlerdir. Buna gerekçe olarak da ayette içkide büyük bir günah (zarar) olduğunun bildirilmesidir ve sınırı aşmış günaha girmenin ise Kur'an'ı Kerim'de haram kılınmış olmasıdır.¹¹⁶ Bazı bilginlere göre ise ayette, içkinin haramlığına değil de onun kınanmasına vurgu yapılmıştır.¹¹⁷

İçki ile ilgili olarak ilk indirilen ayette¹¹⁸ bazı meyvelerden içki ve güzel rızık elde edildiği, bunda aklını kullananlar için ibretler olduğu söylenmişti. Bu ayette, içki diye ifade ettiğimiz sarhoş edici ve alkollü içkiler, güzel rızıktan sayılmamıştı. Böylece içki yasağına giden süreçte ilk harç atılmıştı.

Çalışmamızın bu kısmında ele aldığımız ve ikinci sırada indirilmiş olan ayette¹¹⁹ ise, içki yasağına giden süreçte daha belirgin bir vurgu yapılarak içkide büyük bir günah (zarar) olduğu ama bir takım faydaların da bulunduğu belirtilmiş ve arkasından ondaki günahın (zararın) faydasından büyük olduğu söylenmiştir.

Bu ayetin nazil olduğu dönem itibarıyla kendilerine, kullanmaya alışık oldukları içkinin zararının faydasından çok olduğu söylenmiş olan Müslümanlardan bazıları, ayetin **“o ikisinde büyük bir günah (zarar) vardır”** kısmını dikkate alarak içkiden uzak durdukları ve bazılarının da **“o ikisinde insanlara bir takım menfaatler vardır”** kısmını dikkate alarak içki içmeye devam ettikleri rivayet edilmektedir.¹²⁰

Her ne kadar bazı alimler, yukarıda da ifade edildiği gibi, bu ayetten içkinin haramlığını çıkarmışlarsa da¹²¹ bize göre bunu söylemek şu durum itibarıyla erkendir. Çünkü tedrici olarak yasağa giden sürecin ikinci

¹¹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 329; ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 190; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 445.

¹¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 241.

¹¹⁶ Bkz. A'raf 7/33. **فَلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ**

¹¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 241; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 446.

¹¹⁸ Nahl 16/67. **وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ**

¹¹⁹ Bakara 2/219. **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا**

¹²⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhîr*, II, 166; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 284; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 32.

¹²¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 241; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 445.

aşamasına girilmiştir fakat daha henüz içki haram kılınmamıştır. Ayette de onun haram kılındığına dair bir hüküm yoktur. Görebildiğimiz kadarıyla içki yasağına giden süreç, ilk ayetteki duruma göre daha ileri boyuta taşınmış, içkinin günahı (zararı)-faydası noktasında açık bir mesaj verilmiş ve ilk ayetteki yasak yolunda temele atılan ilk harç güçlü bir şekilde desteklenmiştir.

3. İçki hakkında indirilen üçüncü ayette ise **“ey iman edenler! Sarhoşken ne söyledinizi bilene kadar namaza yaklaşmayınız...”**¹²² buyrulmuş ve içki yasağına giden süreçte üçüncü aşamaya geçilmiştir.

Ayetteki sarhoşluk içki sebebiyle olan sarhořluk¹²³ ve uyku sarhořluğu¹²⁴ diye anlaşılmıştır. Dehhâk (v. 105/723) bu sarhoşluğun uyku sarhořluğu¹²⁵ ve Taberî (v. 310/922) de söz konusu sarhoşluğun içki sarhořluğu¹²⁶ olduğunu söyler. Bize göre burada sözü edilen sarhoşluk her türlü sarhoşluğu dolaylı olarak kapsayabilir ama en başta içki sarhoşluğu akla gelmektedir. Çünkü ayette geçen sükârâ, içki vb. sebepten dolayı aklı dengesini kaybedenler demektir.¹²⁷

Ayetteki namaz ile kastedilenin, namaz kılınan yerler¹²⁸ olduğu söylenmiştir ama bize göre bu anlayış, doğrunun sadece bir kısmı olabilir. Çünkü ayetteki bağlam ve kelimenin karşılığı dikkate alındığında, ayetin, **“sarhoşken namaza yaklaşmayın”** dediğı açıktır.

Muhammed Esed’in (v. 1413/1992) bu ayetle ilgili olarak yaptığı şu tespitler, bize göre de yerindedir: Bu ayet sadece alkol türü sarhoş edicileri kapsamaz. Çünkü sükr, geniş anlamı itibarıyla, insanı, zihinsel melekelerini tam olarak kullanmaktan alıkoyan herhangi bir zihni uyuşukluğu ifade eder. Yani bu durum, aynı zamanda uyuşturucu kullanma, sersemleme veya şehvet yoluyla aklın geçici bir süre dumanlanması ve uyku sersemliğı gibi halleri de içine alır. Kısaca bu durum, normal muhakemenin şaştığı veya

¹²² Nisâ 4/43. ... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...

¹²³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 375; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 89.

¹²⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 377-378; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219; ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 289; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 89.

¹²⁵ ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 288.

¹²⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 378; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310.

¹²⁷ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, V, 285.

¹²⁸ İbnü'l-Adevî, Mustafa Ebû Abdillâh, et-Teshîl li Te'vili't-Tenzîl Süretü'n-Nisâ, Mektebetü Mekke, I-II, Byy- 2001, II, 34.

ortadan kalktığı durumlardır. Kur'an'ı Kerim, bilinçli olmayı her ibadetin vazgeçilmez bir unsuru olarak vurguladığı için insan namaza ancak zihinsel melekelerine tam hâkim olduğu ve ne dediğinin farkında bulunduğu sırada durabilir.¹²⁹

Ayetteki ifadeden içkinin caiz olduğu sonucu çıkarılmış ve buna gerekçe olarak da ayette “**sarhoşken namaza yaklaşmayın**” denilmesi gösterilmiştir.¹³⁰ Bunda bize göre şaşılacak bir şey yoktur. Zira burada unutulmaması gereken nokta, ayetteki durumun, içki haram kılınmazdan önceye ait olduğudur.¹³¹ Çünkü içki yasağındaki tedrici süreç devam etmektedir ve hala içki kesin olarak yasaklanmamıştır.

Bu ayet indirildikten sonra insanlar namaz esnasında içkiden sakınmışlar, namaz dışındaki zamanlarda içki içmeyi sürdürmüşler¹³² ve bu durum içkinin haram kılınmasına kadar devam etmiştir.¹³³ İçkiyi haram kılan ayetle de bu ayetin neshedildiği belirtilmiştir.¹³⁴

Görüldüğü gibi içki yasağıyla ilgili süreç, içkiyi güzel rızıktan saymayan ayetle başlamış, daha sonra indirilen ayetle içkinin günahının (zararının), faydasından büyük olduğu ifade edilmişti. Bu ayette ise sarhoşken namaza yaklaşılması emredilmiş ve artık tedrici süreçte sondan bir önceye gelinmiştir. Bundan sonraki adımda, artık sadece namazda değil, müminin hayatında içkiye yer olmadığı kesin ve net olarak söylenecektir.

4. İçki hakkında son olarak indirilen ve yasağa giden tedriciliğin sona erdiğini gösteren şu ayette “**ey iman edenler! İçki, meysir, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan; içki ve kumar ile aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi**

¹²⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, 146.

¹³⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, III, 265.

¹³¹ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 376; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 308.

¹³² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 166; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 32.

¹³³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 377; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219.

¹³⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 377; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219; ed-Dahhâk, *Tefsîr*, I, 289; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, III, 265; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 89.

Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?"¹³⁵ buyrulmaktadır.

Bu ayete göre şeytan işi olduğu haber verilen işlerden birisi olan içkiden kaçınmak mümine farzdır.¹³⁶ Zira bu ayet içki ile ilgili olarak inen son ayettir¹³⁷ ve içkinin katı veya sıvı her halinin haram olduğunu bildirmektedir.¹³⁸

İçki başta olmak üzere ayette sayılan ve yasaklanan işler, şeytanın işidir ve bir pisliktir. Bunlar kin ve düşmanlığa, Allah'ı ve namazı terk etmeye sebeptir. Dolayısıyla hepsi içki gibi kesin haramlardır.¹³⁹

Ayetteki sarhoşluk verici maddelerle ilgili yasaklama, sadece alkollü içkileri değil, aynı zamanda benzer etkileri yapan ilaçları da kapsamaktadır. Bu durumun tek istisnası, bir hastalığın veya bedendeki bir yaranın, uyuşturucu ilacı veya alkölü gerekli ve kaçınılmaz kıldığı durumlardır.¹⁴⁰

Muhammed Esed'in de belirttiği gibi bu ayetle birlikte haram kılınan sarhoşluk, sadece içki sarhoşluğu olarak anlaşılmalıdır. Geniş anlamda insanı uyuşturup sarhoş eden farklı zevklerin ve alışkanlıkların sarhoşluğu da bu kapsamdadır. Kişiyi hayattan, gerçeklerden, dünyadan, rabbinden uzaklaştıracak ve onu uyuşturacak her şey bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla ayetler, müminin rabbini unutmamasını, her zaman zinde, dinç ve dirayetli kalmasını istemekte; onu uyuşukluk, miskinlik ve sarhoşluk verecek her şeyden uzak durmaya çağırılmaktadır.

C. İçki Ayetlerinin Nüzul Sebepleri

İçkiden sözedeki ayetlerin ilki olan "hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır"¹⁴¹ ayetiyle ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir nüzul sebebine rastlamadığımızı ifade etmeliyiz.

¹³⁵ Mâide 5/90-91. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

¹³⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 574.

¹³⁷ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 698.

¹³⁸ Ğassan, *Tefsir*, 125.

¹³⁹ Ğassan, *Tefsir*, 125.

¹⁴⁰ Esed, *Kur'an Mesajı*, 212.

¹⁴¹ Nahl 16/67. وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

İçki ile ilgili olarak ikinci sırada nazil olan “sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki “o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür”¹⁴² ayetinin nüzul sebebi hakkında ise kaynaklarda iki görüş vardır:

1. Aralarında Hz. Ömer ile Muaz b. Cebel’in de bulunduğu ensardan bir grup peygamberimize gelerek “Ya Rasulallah! Bize içki ve kumar hakkında fetva ver. Çünkü onlar aklı götürmekte ve malı kaybettirmektedir” derler ve ayet bunun üzerine indirilir.¹⁴³

2. Hz. Ömer “Allah’ım içki hakkında bize şifa verici bir açıklama yap” diye dua eder ve bu durumu mütakiben ayet nazil olur.¹⁴⁴

İçki ile ilgili olarak üçüncü sırada nazil olan “ey iman edenler! Sarhoşken ne söyledığınızı bilene kadar namaza yaklaşmayınız...”¹⁴⁵ ayetinin nüzul sebebi ile ilgili olarak kaynaklarda şu rivayetler geçmektedir:

1. Abdurrahman b. Avf, yemek ve içki hazırlar ve peygamberimizin arkadaşları olan sahabeden bir grubu da davet eder. Yemeği yiyip içkiyi içtikten sonra sarhoş olurlar. Bazı rivayetlere göre namazı kıldıran Hz. Ali¹⁴⁶ veya bazı rivayetlere göre Abdurrahman b. Avf¹⁴⁷ namazda kafirun suresini okurken “ben sizin taptığınıza taparım, ben sizin ibadet ettiğinize ibadet ederim” gibi yanlışlıklar yapar.¹⁴⁸ Bunun üzerine ayet indirilir.¹⁴⁹

¹⁴² Bakara 2/219. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا

¹⁴³ el-Hererî, *er-Ravh ve’r-Reyhân*, III, 280; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru’s-Sahîh*, I, 329; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, I, 239; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 426; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 761.

¹⁴⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, I, 239.

¹⁴⁵ Nisâ 4/43. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...

¹⁴⁶ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 376; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310; el-Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, V, 285; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 89.

¹⁴⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 376; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 309; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 89.

¹⁴⁸ et-Tirmizî, *Kitabü’t-Tefsîr*, 5; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 376; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 309; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219; el-Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, V, 285; Ebu’s-Suûd, *İrşâd*, I, 340; el-Hererî, *er-Ravh ve’r-Reyhân*, III, 284; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru’s-Sahîh*, III, 55; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 89; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 426.

¹⁴⁹ et-Tirmizî, *Kitabü’t-Tefsîr*, 5; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII, 376; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 309; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 249; el-Beğavî, *Meâlim*, II, 219; el-Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, V, 285; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, III, 265; el-Hererî, *er-Ravh ve’r-Reyhân*, III, 285; Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru’s-Sahîh*, III, 55; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 32; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 89; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 426.

2. Ensardan bir kişi yiyecek bir Şeyler hazırlar ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da aralarında olduğu bir grubu davet eder. Orada içki içip sarhoş olurlar. Sa'd, ensara ve Kureyş'e karşı övünmeye başlar ve kendilerinin onlardan daha üstün olduklarını söyler. Bunun üzerine ensardan birisi bir deve çenesi ile Sa'd'ın burnunu kırıp yarar. Bu olay üzerine ayet indirilir.¹⁵⁰

3. İçki haram kılınmazdan önce insanlar sarhoş olarak da namaza geliyorlardı. Bu durumu ortadan kaldırmak için ayet nazil olmuştur.¹⁵¹ Dolayısıyla, insan zayıf yaratıldığı için doğru yoldan sapması her zaman ihtimaldir. İnsanı, sarhoş edicileri kullanmanın günahına ilaveten sarhoş olarak namaza durma günahını işlemekten alıkoymak amacıyla bu ayetin nazil olduğu söylenmektedir.¹⁵²

İçki yasağı ile ilgili olarak en son indirilen "ey iman edenler! İçki, meysir, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan; içki ve kumar ile aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?"¹⁵³ ayetinin nüzul sebebi olarak da Şu rivayetler geçmektedir:

1. Hz. Ömer "Allah'ım içki hakkında bize Őıfa verici bir açıklama yap" diye dua eder. Bunun üzerine "sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki "o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür"¹⁵⁴ ayeti indirilir. Hz. Ömer yine aynı duayı eder ve "ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayınız..."¹⁵⁵ ayeti indirilir. Hz. Ömer aynı duayı bir daha yapar ve bunun üzerine "ey iman edenler! İçki, meysir, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz"¹⁵⁶ ayeti ile "şeytan; içki ve kumar ile

¹⁵⁰ Müslim, Fedâilü's-Sahabe, Bab: 5, hadis no: 6; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 569 vd.; Ebu's-Suûd, *İrşâd*, I, 340.

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 310.

¹⁵² Esed, *Kur'an Mesajı*, 146.

¹⁵³ Mâide 5/90-91. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

¹⁵⁴ Bakara 2/219. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

¹⁵⁵ Nisâ 4/43. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...

¹⁵⁶ Mâide 5/90. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?"¹⁵⁷ ayeti indirilir. Bunun üzerine Hz. Ömer "vazgeçtik, vazgeçtik" der.¹⁵⁸

2. Ensardan bir kişi yiyecek bir şeyler hazırlar ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da aralarında olduğu bir grubu davet eder. Orada içki içip sarhoş olurlar. Sa'd, ensara ve Kureyş'e karşı övünmeye başlar ve kendilerinin onlardan daha üstün olduklarını söyler. Bunun üzerine ensardan birisi bir deve çenesi ile Sa'd'ın burnunu kırıp yarar. Bu olay üzerine ayet iner.¹⁵⁹

3. Ayet, içki içip sarhoş olan ve birbirine zarar veren iki Ensar kabilesi hakkında indirilmiştir.¹⁶⁰

4. Ayet, cahiliye dönemindeki bir kişinin malını, ailesini ortaya koyarak oynadığı kumarın neticesinde karşısındakine beslediği kin ve düşmanlık sebebiyle indirilmiştir.¹⁶¹

5. İçki içen Müslümanların birbiriyle kavgaya tutuşup Allahın hoşnut olmayacağı sözleri birbirlerine söylemeleri üzerine ayet indirilmiştir.¹⁶²

D. İçki Hakkındaki Bazı Fikhî Görüşler

Sarhoş edici her maddenin haram olduğu ve aynı zamanda tamamen *hamrın* hükmünün altında olduğu hususunda fakihlerin ittifakı olmakla birlikte bazı konularda ihtilafları da vardır.¹⁶³ Bu ihtilaflardan birisi, bütün

¹⁵⁷ Mâide 5/91. إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنتُمْ مُنْتَهُونَ

¹⁵⁸ et-Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 6; Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistanî el-Ezdî (v.275/888), Sünenü Ebi Davud, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, I-V, İstanbul 1992, Eşribe, 1; en-Nesâî, Eşribe, 1; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 566 vd.; İbn Kesîr, Tefsir, I, 578, II, 308, III, 179; el-Beğavî, Meâlim, I, 250; Ebu's-Suûd, İrşâd, I, 340; el-Hererî, er-Ravh ve'r-Reyhân, III, 285; Hikmet b. Beşir, et-Tefsîru's-Sahîh, I, 329-330; İbn Âdil, el-Lübâb, IV, 32 vd.; el-Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, II, 551; M. Abduh- Reşîd Rızâ, Tefsîru'l- Menâr, II, 321; es-Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, II, 545; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 425-426.

¹⁵⁹ Müslim, Fedâilü's-Sahabe, Bab: 5, hadis no: 6; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 569 vd.; el-Beğavî, Meâlim, I, 250; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhîr, IV, 15; Ebu's-Suûd, İrşâd, I, 340; el-Hererî, er-Ravh ve'r-Reyhân, III, 285; İbn Âdil, el-Lübâb, IV, 33; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 416; ez-Zühaylî, et-Tefsîru'l-Vecîz, 124. Bu nüzul sebebi Nisa 4/43. ayet için de geçmektedir.

¹⁶⁰ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 571; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 417.

¹⁶¹ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 573.

¹⁶² İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 417.

¹⁶³ Bu hususta bilgi için bkz. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 370.

sarhoş edicilerin ayetlerin nassı kapsamında mı yoksa kıyas veya hadis ile mi haram kılındığı noktasındadır.

Cumhur birinci görüşü ve Hanefiler ikinci görüşü savunmaktadır.¹⁶⁴ Dolayısıyla cumhura göre *hamrın* haram oluşu nasla sabittir ve onun haram kılınmasının illeti de sarhoş edici olmasıdır.¹⁶⁵ Sahih hadisler de, *hamrın* haram kılınmasının illetini sarhoş etmesi ve uyuşturması diye ispat etmiştir.¹⁶⁶ Dolayısıyla aklı korumak için bu ümmete sarhoş edici içkiler haram kılınmıştır.¹⁶⁷ Nitekim Peygamberimiz “**her sarhoş edici hamrdır ve her hamr haramdır**”,¹⁶⁸ “**çoğu sarhoş edenin azı da haramdır**”¹⁶⁹ buyurmuştur.¹⁷⁰ Dolayısıyla haram olan diğer içeceklerin haramlığı kıyas yoluyla sabittir.¹⁷¹

Bir diğer ihtilaf ise neyin *hamr* olup olmadığı noktasındadır. Kendilerine Iraklılar denilen Ebû Hanife (v.150/767), Süfyan es-Sevrî (v.162/778), İbrahim en-Nehâî (v.97/715) gibi alimler; sadece üzüm suyundan yapılan alkollü içkiye *hamr* demişler ve bunun dışındaki kullanımların mecazi olduğunu söylemişlerdir.¹⁷² Onlara göre üzüm dışındaki diğer maddelerden yapılan alkollü içkiye *hamr* değil nebîz¹⁷³ denir ve bu nebîzler, *hamrı* yasaklayan ayetlerin hükmü altına girmezler.

Ebu Hanife ve arkadaşları *hamrın* tefsiri hususundaki bu görüşleri ile cumhura muhaliftirler. Çünkü onlara göre *hamr* sadece üzümün şiddetlenmiş suyudur. Onun dışındakiler, sarhoş edici ve haram olsalar dahi *hamr* diye isimlendirilemez. Ayrıca her üzüm suyu da onlara göre *hamr* değildir. Onlar *hamrı*, üzüm suyunun pişmemiş çiğ olanı ile sınırlandırmışlardır. Dolayısıyla üzüm suyunun pişirilmiş olanı *hamr* değildir.¹⁷⁴

¹⁶⁴ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 702.

¹⁶⁵ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, V, 2343.

¹⁶⁶ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 702.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 581; el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, X, 3825.

¹⁶⁸ Müslim, Eşribe, Bab: 7, hadis no: 9, 10; et-Tirmizî, Eşribe, 1; en-Nesâî, Eşribe, 22.

¹⁶⁹ en-Nesâî, Eşribe, 25.

¹⁷⁰ Tirmizi bunun garip hadis olduğunu söyler. Bkz. et-Tirmizî, Eşribe, 3.

¹⁷¹ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, V, 2343.

¹⁷² el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, II, 112; es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*, II, 404.

¹⁷³ Nebiz hakkında ileride bilgi verilecektir.

¹⁷⁴ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 701, V, 2343.

Bu durumda Ebu hanifeye göre üzüm dışındaki buğday, arpa, mısır ve baldan elde edilen içeceğin sarhoş eden dışındaki miktarı haram değildir.¹⁷⁵ O'na göre nebîz, eğer sarhoş edici ise haram ve sarhoş edici değilse helaldir.¹⁷⁶ Hanefilere göre Allah onu nimet ve lütufları arasında saymıştır. Bu da nebizin helal olduğunu gösterir.¹⁷⁷ Onların anladığına göre sünnet açısından bakıldığında, sarhoş edecek kadar nebîz içmek haramdır. Sarhoş etmeyecek kadarına ise müsaade edilmiştir. Hatta onlara göre nebizin haram olanının, üçüncü kadeh olduğu söylenir.¹⁷⁸

Hanefilere göre üzüm suyu ateşte pişirilir ve suyunun yarısı giderse bu mekruh bir içecektir ama helaldir. Eğer suyun üçte ikisi giderse bu mubahtır ve helaldir. Ama bunların sarhoş edecek miktarı haramdır.¹⁷⁹ Hz. Ömer'in de valilerine gönderdiği yazılarda bu kalan üçte birin rızık olarak kullanılmasını istediği rivayet edilmiştir.¹⁸⁰ Buna göre de bu suyun üçte ikisi şeytanın ve kalan birisi Müslüman'ın hakkı olarak görülmüştür.¹⁸¹

Hicazlılar denilen İmam Malik (v.179/795), Şâfiî (v. 205/820) ve Ahmet b. Hanbel (v.241/855) gibi mezhep imamaları ise; üzüm, arpa, buğday vb. her türlü üründen elde edilen alkollü ve sarhoş edici içkiye *hamr* demişlerdir. Çünkü her sarhoş edici şey, *hamr* kökündeki anlamda olduğu gibi aklı örtmekte, düşüncüyü bulandırmakta, isabete ket vurmakta ve sonuçta o kişinin doğruyu yanlıştan ayıramamasına sebep olmaktadır.¹⁸² Onlara göre şarap ve nebîz aklı uyuşturur ve ikisinde de sarhoş edici madde alkoldür. O halde şarap ve nebîzlere *hamr* denilmesi gerekir.¹⁸³ Bu alimler, peygamberimizin "**sarhoşluk veren her içki haramdır**"¹⁸⁴ ve "**sarhoş edici her şey haramdır**"¹⁸⁵ hadislerini buna delil göstermişlerdir.

¹⁷⁵ el-Beğavî, *Meâlim*, I, 250; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 33.

¹⁷⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 495; el-Ezherî, *Tehzîb*, XIV, 442; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4322; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, IX, 481.

¹⁷⁷ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, V, 122.

¹⁷⁸ Bkz. el-Beğavî, *Meâlim*, I, 250; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 371.

¹⁷⁹ el-Beğavî, *Meâlim*, I, 250; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 33-34; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 283.

¹⁸⁰ el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 283; İbn Âdil, *el-Lübâb*, IV, 29.

¹⁸¹ el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, III, 283.

¹⁸² Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 700.

¹⁸³ Bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 370; Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 700.

¹⁸⁴ Buhârî, *Eşribe*, 4; Müslim, *Eşribe*, Bab: 7, hadis no: 1, 2, 3; et-Tirmizî, *Eşribe*, 2.

¹⁸⁵ Buhârî, *Edeb*, 80.

Sonuçta üzümün içkisinin haram olduğu konusunda icma vardır fakat üzüm dışındakilerin içkisinin haramlığı konusunda cumhur hemfikirdir.¹⁸⁶ Çünkü Ebû Hanife ve bazı beraberindekiler, üzüm şarabı dışındakilerin sarhoş etmeyecek miktarını helal kabul ederler.¹⁸⁷

Bize göre bu hususta Hicaz ekolü daha isabetlidir. Çünkü Peygamberimiz **“hamr şü iki ağaçtan yapılır: Hurma ve üzüm”**,¹⁸⁸ **“buğdaydan yapılan bir içki vardır, arpadan yapılan bir içki vardır, hurmadan yapılan bir içki vardır, üzümünden yapılan bir içki vardır, baldan yapılan bir içki vardır”**¹⁸⁹ buyurmuştur. Buharî’de *“Hamr bize haram kılındığı zaman Medine’de çok az üzüm şarabı bulabilirdik. Şarabımızın çoğu hurmadan yapılırdı”*¹⁹⁰ şeklinde Enes’ten bir rivayet geçmektedir. İbn Ömer’den de *hamrın beş şeyden elde edildiği* rivayet edilmektedir. Bunlar üzüm,¹⁹¹ hurma, bal, buğday ve arpadır.¹⁹² Bu rivayetlerde de görüldüğü gibi *hamr* denen içki, sadece üzümünden elde edilenle sınırlı değildir. Buna göre de üzüm, hurma, incir, arpa, bal, tütün, toz, haşhaş vb. her türlü maddeden elde edilmiş sarhoş edici içeceklerin hepsi haram kapsamına girmiştir.¹⁹³

Bu grupta yer alan ve çoğunluğu teşkil eden âlimler, Hz. Peygamberin tefsiri üzerine tefsir olmadığını söylerler. Zira peygamber, içkiyi sadece üzümünden elde edilenle sınırlamamıştır. Dolayısıyla *hamr* kelimesi, sarhoş edici tüm maddeleri kapsar.¹⁹⁴ Nitekim içki haram kılındığı zaman Medine’de üzümünden yapılan içkinin olmadığı; buğday, arpa, bal ve hurmadan yapılanların olduğuna dair rivayet de¹⁹⁵ bu gruptaki âlimlerin görüşünü destekler bir mahiyet arz etmektedir.

Hamrın yasaklandığını duyan sahabenin, üzüm dışındaki diğer şeylerden yapılan sarhoş edicilerin de yasaklandığına inanarak mevcut bütün içkileri dökmüş olması da, içkinin sadece üzümünden elde edilenle

¹⁸⁶ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191.

¹⁸⁷ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191.

¹⁸⁸ Müslim, Eşribe, Bab: 4, hadis no: 1, 2, 3.

¹⁸⁹ et-Tirmizî, Eşribe, 8.

¹⁹⁰ Buhârî, Eşribe, 2.

¹⁹¹ Bir rivayette kuru üzüm yani الرِّبِّيب geçmektedir. Bkz. Buhârî, Eşribe, 4.

¹⁹² Bkz. Buhârî, Eşribe, 2, 4, 5.

¹⁹³ Ğassan, *Tefsir*, 124-125.

¹⁹⁴ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 701.

¹⁹⁵ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 191.

sınırlı olmayıp bütün sarhoş edicileri kapsadığı tezini destekler mahiyettedir. Nitekim içkinin haram kılındığı haberi üzerine Müslümanlar ellerindeki bütün içkileri dökmüşler¹⁹⁶ ve şehrin sokakları içki akmıştır.¹⁹⁷

Bu konuda Enes b. Malik şöyle der: “*Hamr yasaklandığı sırada ben Ebu Talha'nın evinde bir topluluğa hamr sunuyordum. Onların içtikleri büsr ve temr karışımı (hurmadan elde edilen içki) idi. Çık ve bak denildi bana ve çıkıp baktım. Bir kişi “içki haram kılındı” diye bağırdı. Medine sokakları aktı gitti. Ebu Talha bana “dışarı çık ve bunu dök” dedi. Ben de çıktım ve döktüm*”.¹⁹⁸

Hanefilerin, üzüm dışındaki nebîzin sarhoş etmeyecek miktarını helal kabul etmeleri bize göre sıkıntılıdır. Eğer bununla meyvelerden elde edilen ve hiçbir şekilde sarhoş edici özelliği olmayan meyve suyu gibi gıdalar kastediliyorsa, burada zaten bir sorun yoktur. Ama anladığımız kadarıyla buradaki mesele, sarhoş edici özelliği olan ve üzüm dışındaki meyvelerden elde edilen içeceklerin sarhoş etmeyecek miktarına izin veriliyor görüntüsüdür. Bu da, peygamberimizin “**çoğu sarhoş edenin azı da haramdır**”¹⁹⁹ ve “**her sarhoş edici hamrdır ve her hamr haramdır**”²⁰⁰ şeklindeki hadisleri ile çelişmektedir. Dolayısıyla bu hadisler, sadece üzümünden değil diğerlerinden de elde edilen her türlü sarhoş edicinin azının da çoğunun da haram olduğuna işaret eder ki bu da hicaz ekolünün Hanefilere göre bu hususta daha isabetli olduğunu gösterir.

Bu konuda söylenecek son söz şudur: Kur'an'ı Kerim'de içki yasağına giden tedrici sürecin sonunda içki, Maide 5/90. ayetle birlikte açık ve net olarak haram kılınmıştır. Her türlü sarhoş edici içkinin azının da çoğunun da haram olduğu hadislerle de sabittir.

E. İçkinin Bilinen Bazı Zararları

Kur'ân-ı Kerîm'de içkiden sözedilen ayetlerin birisinde “**sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki “o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür**”²⁰¹ buyrulurken bir diğerinde de “**ey iman edenler!**

¹⁹⁶ Buhârî, Mezâlim, 21; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 250; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, 124.

¹⁹⁷ Buhârî, Mezâlim, 21; el-Beğavî, *Meâlim*, I, 250.

¹⁹⁸ Müslim, Eşribe, Bab: 1, hadis no: 3.

¹⁹⁹ en-Nesâî, Eşribe, 25. Tirmizi bunun garip hadis olduğunu söyler. Bkz. et-Tirmizî, Eşribe, 3.

²⁰⁰ Müslim, Eşribe, Bab: 7, hadis no: 9, 10; et-Tirmizî, Eşribe, 1; en-Nesâî, Eşribe, 22.

²⁰¹ Bakara 2/219. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعَةٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

İçki, meysir, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan; içki ve kumar ile arınıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?"²⁰² buyrulmakta ve içkinin zararlarına dikkat çekilmektedir.

Ahmed Mustafa el-Merâğî ile Muhammed Abduh (v.1905) ve Reşit Rıza'nın (v.1935) da isabetle belirttiği gibi içkinin zararlarını şöyle birkaç grupta toplayabiliriz:

1. Sağlığa zararları: Mideyi bozması, yemek iştahını bitirmesi, gözü büyütüp dışarı fırlamış hale getirmesi, karnın büyümesi, rengin değişmesi, ciğer, böbrek hastalıkları ve vereme sebep olması. Bazı hekimler, içki içen kırk yaşındaki bir kişinin bedeninin altmış yaşındakinin bedeni gibi olacağını söylemiştir. İçki içenin çocuğunda bedenen ve zihnen zayıflama görülür. Bu durum nesilden nesile daha üst boyutta aktarılarak gideceği için neslin kesilip tükenmesine sebep olabilir.²⁰³

Psikolojik sorunları sebep yaparak içkiye yönelme çabasındakilere ikna edici cevaplar veren Ebû Zehrâ, aynı zamanda içkinin bedenen, ruhen, madden, manen ve tıbben zararlarının neler olduğu hususunda da uzun uzadıya durur ve meselenin çözümüne yönelik olarak ilmi ve İslami reçeteler sunar. Hatta bu konuda bir İngiliz doktorun "*ben, asla alkolün iyileştirdiği bir hastalık bilmiyorum*", bir başka doktorun "*içki hiçbir Őeye Şifa değildir*" ve bir diğer doktorun "*içkinin vücuda girip çıkmasında zarardan başka bir Şey yoktur*" dediklerini söylemektedir.²⁰⁴

Birçok doktor ve filozofun, içkinin zararları hususunda müstakil eserler yazdıklarını söyleyen Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî (v. 1332/1914), onların bazı tespitlerini eserine maddeler halinde almıştır. O, bu tesbitlerden bazılarını içki susuzluğu kesmez aksine artırır, çocuklarda akli ve bedeni gelişimi durdurur, mide hastalıklarına ve vereme sebep olur, ölümlle sonuçlanan hastalıklarda süreci hızlandırır, sağlığına kavuşacak hastanın Şifa bulmasını geciktirir, sıcak zamanlarda güneş çarpması gibi zararlara yol açar, soğuk günlerde sıcaklık kaybını hızlandırır, kalp ritmini

²⁰² Mâide 5/90-91. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

²⁰³ Bkz. el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 140 vd.; M. Abduh- Reşid Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 325 vd.

²⁰⁴ Geniş bilgi için bkz. Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 703 vd.

bozar, çoğu zaman sinir hastalıklarına ve şiddetli acılara sebep olur, bedenın çöküş sürecini hızlandırır, beden gücüyle çalışanlarda bitkinlik, fakirlik ve sağlığı kaybetme sebebidir, sağlıklı cinsel yaşamı kaybettirir şeklinde sıralamıştır.²⁰⁵

2. Akla zararları: İçki merkezi sinir sistemini etkileyerek akıl gücünü zayıflatır. Hatta çoğu zaman deliliğe giden sürece sebep olur.²⁰⁶ Zamanla akıl ve şuuru kaybettirir.²⁰⁷ Buna paralel olarak vicdanın sesini zayıflatır. Hiç bir şey topluma, vicdanın zayıflamasından daha fazla zarar veremez. Hayânın ve şuurun kaybedilmesi, nefse hâkim olunamaması da sonuçta bununla alakalıdır.²⁰⁸

Bu hususla ilgili bir diğer zarar, içkinin temyiz gücünü zayıflatıp kaybettirmesidir. İnsan, hidayet yerine dalaleti ve uyanıp kendine gelmek yerine gafleti tercih edenlere şaşar. Cahiliye döneminde bile böyle kötü tercihe razı olunmazdı. O zamanın meşhurlarından olup içki içmeyen birisine niçin içki içmediği sorulduğunda “ben kendi elimle cehaleti alıp mideme indirmem, sabahleyin toplumun efendisi ve akşamleyin de sefili olmaya razı olmam” demiştir.²⁰⁹

3. Malî zararları: Serveti tüketir ve malı bitirir.²¹⁰ Özellikle bu asırdaki çeşitli içkiler ve bunların fahiş fiyatları kişiyi bu sona doğru götürmektedir.²¹¹ İçki sonuçta irade gücünü zayıflatır ve bu da fakirliğe ve darlığa götürür.²¹²

4. Toplumsal zararları: Gerek sarhoş olanlar ve gerekse onlarla diğerleri arasında kavgalara ve düşmanlıklara sebebiyet verir. Sarhoş olanlar, sözleri ve hareketleri ile gülünç duruma düşerler ve insanlar arasında alay konusu olurlar. Çocuklar bile onların tuhaflığını fark ederler. Zira sarhoş olanlar çocuklardan da aşağı seviyeye inerler. İçki onları, zina

²⁰⁵ Bkz. el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, II, 553-554.

²⁰⁶ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 141; M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 326.

²⁰⁷ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, III, 241; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 167; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VIII, 49; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 240; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 439; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, 35.

²⁰⁸ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 703.

²⁰⁹ Ebû Zehrâ, *Zehratü't-Tefâsîr*, II, 704.

²¹⁰ el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VIII, 49.

²¹¹ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 141; M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 328.

²¹² Bkz. el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, II, 553-554.

gibi günahlara girmeye,²¹³ insanlara zarar vermeye,²¹⁴ yalana,²¹⁵ küfre,²¹⁶ iftiraya ve zulme,²¹⁷ şiddetle buğzetmeye,²¹⁸ kin ve düşmanlığa,²¹⁹ birbirine saldırıp birbirini öldürmeye götürür.²²⁰

Bunlara ilaveten terör olayları, canlı bombalar, trafik kazaları, cinayetler, geçimsizlikler, yıkılan yuvalar, yaşanan iflaslar vb. birçok olumsuzlukta da içki ve uyuşturucunun payı oldukça büyüktür.

5. Psikolojik zararları: İçki sır olan şeyleri ifşa ettirir. Özellikle hükümette, siyasette ve askeriyede olan kişilerin bu şekilde sır olan bir şeyi açığa vurmalarına sebep olur.²²¹

6. Dini zararları: Sarhoşun doğru dürüst bir ibadet yapması düşünülemez. Hele hele dinin direği olan namazı kılması hiç mümkün değildir.²²² Böyle bir insan, rabbinden uzaklaşır. İçki onu Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyar.²²³ Bu da günahların (zararların) en büyüğüdür.²²⁴

Ayetlerin bağlamından anlaşıldığına göre şeytan, insanların içki içmesini, kumar oynamasını ister ve bu işleri onlara güzel gösterir. Böylece onların arasına düşmanlık ve kin sokarak onları birbirine düşman eder. Sonuçta onları farz olan namazdan, Allah'ı anmaktan, dünya ve ahireti mamur hale getirmekten alıkoyar.²²⁵

İçkinin zararları bağlamında bütün bu saydıklarımız, sadece bizim gördüğümüz, bildiğimiz ve tahmin ettiğimiz zararlardır, günahlardır. Ancak bütün bunların dışında bizim bilemediğimiz ve Allahın bildiği başka sebepler ve hikmetler de olabilir.

²¹³ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 141-142; M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 327.

²¹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 325; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 240; İbn Ebî Zemaneyn, *Tefsîr*, I, 219.

²¹⁵ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, III, 241.

²¹⁶ el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, III, 241.

²¹⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, II, 167.

²¹⁸ el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VIII, 49.

²¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 240; el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 439.

²²⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 329; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VIII, 49.

²²¹ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 142; M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 327.

²²² el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 142; M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*, II, 328.

²²³ el-Kurtubî, *el-Câmi`*, III, 439; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 565.

²²⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 325; el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*, VIII, 49.

²²⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 565.

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim, toplumun bir hayli alışık olduğu içkiyi bir defada yasaklamamış ve bu işi belli bir sürece yaymıştır. O toplumun içki içmeye ve ondan faydalanmaya alışık olduğunu bilen Allah, hikmeti kendi katında saklı olarak, yasağa giden yolda yumuşaklıkla, tedricilikle davranmış ve bu durumun uzantısı olarak içki hakkında dört ayet indirmiştir.

Bu ayetlerin ilkinde **“hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır”**²²⁶ buyrulmuştur. Bu ayetle birlikte, söz konusu meyvelerden elde edilen sarhoş edici içki ile güzel rızık birbirinden ayrılmıştır. Bu da içkinin, güzel rızık ve iyi bir şey olmadığını, henüz içkinin yasak olmadığı o dönemde ortaya koymuştur. Böylece Kur'ân'ı Kerim, içkinin ileride tedrici olarak yasaklanmasına zemin hazırlayacak ilk harcı atmıştır.

İçkiden söz eden ikinci ayette ise **“sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki “o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür”**²²⁷ buyrulmuştur. Bu ayette ise, içki yasağına giden süreçte daha belirgin bir vurgu yapılarak içkide büyük bir günah (zarar) olduğu ama bir takım faydaların da bulunduğu belirtilmiş ve arkasından, ondaki günahın (zararın) faydasından büyük olduğu söylenmiştir. Bu ayetten sonra Müslümanlardan bazıları, ayetin **“o ikisinde büyük bir günah (zarar) vardır”** kısmını dikkate alarak içkiden uzak durmuşlar ve bazıları da **“o ikisinde insanlara bir takım menfaatler vardır”** kısmını dikkate alarak içki içmeye devam etmişlerdir.

İçki hakkında indirilen üçüncü ayette ise **“ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayınız...”**²²⁸ buyrulmuştur. Bu ayet indirildikten sonra Müslümanlar namaz esnasında içkiden uzak durmuşlar, bazıları da namaz dışındaki zamanlarda içki içmeyi sürdürmüşler.

²²⁶ Nahl 16/67. وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

²²⁷ Bakara 2/219. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا

²²⁸ Nisâ 4/43. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...

İçki hakkında son olarak indirilen ayette ise “ey iman edenler! İçki, meysir, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan; içki ve kumar ile aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?”²²⁹ buyrulmaktadır.

Bu ayetle birlikte içki yasağındaki tedrici süreç tamamlanmış ve içki haram kılınmıştır. Ayette geçen *hamr* kelimesi, sarhoşluk vermek suretiyle başta akıl olmak üzere, insanı insan yapan maddi ve manevi bütün vücut fonksiyonlarına zarar veren her türlü alkollü içkiyi anlatmaktadır. Buradan kıyas yoluyla hareket edildiğinde ve hadisler dikkate alındığında, insanın aklını perdeleyerek ona zarar veren sarhoş edici her türlü alkollü ve uyuşturucu maddenin, azının da çoğunun da haram olduğu anlaşılır. Dolayısıyla bunlar, müminin hayatından her yönüyle çıkartılmıştır. Artık mümin için içki vb. işler, kin ve düşmanlığa, Allah’ı ve namazı terk etmeye sebep olan şeytan işi bir pislikten başka bir şey değildir.

Bu ayetle birlikte içki yasaklandığında, alışık olunan eldeki o içkilerin dökülmesi ve sokakların adeta içki akması, sahabedeki ilahi vahye bağlı coşkunun bir tezahürüdür. Her ne kadar alışık olsalar da, vahyin yasakladığı işleri öylece bırakıp terk etmekte tereddüt göstermeyerek ilahi vahye hemen teslim olmaları, elbette ki takdire şayandır ve bütün Müslümanlara, hayatlarında ilahi vahiyle örtüşmeyen iş ve eylemlerinden sıyrılıp kurtulmaları hususunda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

el-Alûsî, Ebu’l-Fadl Mahmûd (v. 1270/1854), Rûhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Sebi’l-Mesânî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyy, I-XXX, Beyrut-ts.,

(el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*),

Ateş, Süleyman, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, I-XII, İstanbul 1988,

(Ateş, *Çağdaş Tefsir*),

el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesûd (v. 516/1122), Meâlimü’t-Tenzîl, (Tahk: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Tayyibe, 4. Baskı, I-VIII, Beyrut-1987,

(el-Beğavî, *Meâlim*),

²²⁹ Mâide 5/90-91. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

- el-Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhânü'd-Dîn İbrahim b. Ömer (885/1480), Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'-Ayâti ve's-Süver, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyy, I-XXII, Kahire-ts.,
(el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*,)
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh, el-Matbaatü's-Selefiyye, I-IV, Kâhire 1980,
(Buhârî, *Sahîh*,)
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd (v. 393/1003), es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabıyye, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 4.Baskı, I-VI, Beyrut 1990,
(el-Cevherî, *es-Sıhah*,)
- ed-Dahhâk, (v. 105/723), Tefsîru'd-Dahhâk, Dâru's-Selâm, I-II, Kâhire 1999,
(ed-Dahhâk, *Tefsîr*,)
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistanî el-Ezdi (v.275/888), Sünenü Ebi Davud, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, I-V, İstanbul 1992,
(Ebu Dâvûd, *es-Sünen*,)
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî (v. 745/1344), Tefsîru'l-Bahrî'l-Muhît, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyy, I-VIII, Beyrut 1993,
(Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*,)
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (v. 982/1574), İrşâdü'l-Aklî's-Selim ilâ Mezâyê'l-Kur'ani'l-Kerim, Mektebetü'r-Riyadü'l-Hadîse, I-V, Riyad-ts.,
(Ebu's-Suûd, *İrşâd*,)
- Ebû Zehrâ, Muhammed (v. 1898-1974), Zehrâtü't-Tefâsîr, Dâru'l-Fikri'l-Arabıyy, I-X, Byy. ts.,
(Ebû Zehrâ, *Zehrâtü't-Tefâsîr*,)
- Elmalılı, Hamdi Yazır (v.1361/1942), Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, I-X, İstanbul-1982,
(Elmalılı, *Hak Dini*,)
- Esed, Muhammed (v. 1413/1992), Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1999,
(Esed, *Kur'an Mesajı*,)
- el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed (v. 370/980), Tehzîbü'l-Lüga, ed-Dâru'l-Mısriyye, I-XV, Kahire-ts.,
(el-Ezherî, *Tehzîb*,)
- Ğassan Hamdun, Tefsirun Min Nesemâtil-Kur'ân, Dâru's-Selam, 2. Baskı, Suriye 1986,
(Ğassan, *Tefsir*,)
- el-Halîl b. Ahmed, Ebu Abdirrahman el-Ferahidî (175/791), Kitâbü'l-Ayn, (Mehdi el-mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, I-VIII, Byy-ts.,
(el-Halîl, *Kitâbü'l-Ayn*,)
- el-Hererî, Muhammed Emîn b. Abdillâh el-Uremmî el-Alevî, Tefsîru Hadâ'iki'r-Ravh ve'r-Reyhân, Dâru Tavkî'n-Necâh, I-XXXII, Beyrut 2001,

(el-Hererî, *er-Ravh ve'r-Reyhân*),

Hikmet b. Beşir b. Yâsîn, *et-Tefsîru's-Sahîh*, Dâru'l-Meâsir, I-IV, Medine 1999,

(Hikmet b. Beşir, *et-Tefsîru's-Sahîh*),

İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali ed-Dimeşki (v. 880/1475), *el-Lübâb Fî Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiy, I-XX, Beyrut 1998,

(İbn Âdil, *el-Lübâb*),

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (v. 1393/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, I-XXX, Tunus 1984,

(İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*),

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Andu'l-Hakk el-Endelüsî (v. 541/1147), *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru İbn Hazm, Byy., ts.,

(İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*),

İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî (v. 321/933), *Kitabü Cemherati'l-Luĝa*, I-III, Beyrut-1987,

(İbn Düreyd, *el-Luĝa*),

İbn Ebî Zemaneyn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (v. 399/1008), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, I-V, Kâhire 2002,

(İbn Ebî Zemaneyn, *Tefsîr*),

İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyya el-Luĝavî (v. 395/1005), *Mu'cemü Mekayîsi'l-Luĝa*, Dâru'l-Fikr, I-VI, Byy. ts.,

(İbn Fâris, *el-Luĝa*),

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Tahk: Sami b. Muhammed Selame), Dâru Tayyibe, I-VIII, Byy. 1417/1997,

(İbn Kesîr, *Tefsîr*),

İbn Manzûr, Ebu Fazl Cemalüddin b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânü'l-Arabî'l-Muhît*, (Tahk: Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Hâşim Muhammed Şâzilî, Dâru'l-Meârif, I-VI, Kahire, ts.

(İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*),

İbnü'l-Adevî, Mustafa Ebû Abdillâh, *et-Teshîl li Te'vîli't-Tenzîl Sûretü'n-Nisâ*, Mektebetü Mekke, I-II, Byy- 2001,

(İbnü'l-Adevî, *et-Teshîl (Nisâ)*),

İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman (v. 597/1201), *Zâdü'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr*, *el-Mektebü'l-İslâmiy*, 3. baskı, I-IX, Beyrut 1984,

(İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*),

el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn (v. 1332/1914), *Tefsîru'l-Kâsımî el-Müsemmâ Mehâsinü't-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiy, I-XVII, Byy. 1957,

(el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*),

- Komisyon (Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin gümüş), Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993,
(Komisyon, *Açıklamalı Meâl*,)
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v. 671/1272), el-Câmî' li Ahkâmî'l-Kur'an, Müessesetü'r-Risâle, (Tahk: Abdullah b. Abdü'l-Muhsin), I-XXIV, Beyrut 2006,
(el-Kurtubî, *el-Câmî'*,)
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, Tefsîru'l-Merâğî, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, I-XXX, Byy. 1946,
(el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*,)
- Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyî en-Nîsâbü'rî (v.261/874), Sahîhu Müslim, el-Matbaatü'l-Mısıryye, I-XVIII, Mısır 1929,
(Müslim, *Sahîh*,)
- Muhammed Abduh (v.1905)- er-Reşîd Rızâ, (v.1935), Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakim (Tefsîru'l- Menâr), 2. Baskı, I-XII, Kahire 1948,
(M. Abduh- Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l- Menâr*,)
- en-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmet b. Şuayb (v. 303/915), Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ, Müessesetü'r-Risâle, I-XII, Beyrut 2001,
(en-Nesâî, *es-Sünen*,)
- er-Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin (v. 606/1209), Tefsîru Fahrî'r-Râzî, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981,
(er-Râzî, *Tefsîr*,)
- es-Semîn el Halebî, Ahmet b. Yusuf (v. 756/1355), ed-Dürrü'l-Mesûn Fî Ulûmî'l-Kitâbî'l-Meknûn, Dâru'l-Kalem, I-XI, Dimeşk ts.,
(es-Semîn el Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn*,)
- es-Suyûtî, Celaluddin, Abdurrahman b. Ebi Bekr (v. 911/1505), ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, (Tahk: Abdullah b. Abdü'l-Muhsin, I-XV, Kahire 2003,
(es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*,)
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (v. 310/922), Câmîu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'an, (Tahk: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r Risale, I-XXIV, Byy. 2000,
(et-Taberî, *Câmîu'l-Beyân*,)
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), Sünenü't-Tirmizî, (Tahk: Ahmed Muhammed Şakir), Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 2. Baskı, I-V, Byy. 1977,
(et-Tirmizî, *es-Sünen*,)
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtadâ el-Huseynî el-Vâsîfî (v. 1205/1790), Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, I-XXXX, 2. Baskı, Kuveyt 1987,
(ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*,)

ez-Zeccâc, Ebû İşhak İbrahim İbnü's-Seriyy (v. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbüh, Âlemül'l-Kütüb*, I-V, Beyrut 1988,

(ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*.)

ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer (v.537/1142), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, I-VI, Riyad 1998,

(ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*.)

ez-Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Vecîz Alâ Hâmişi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Dimeşk 1996,

(ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz*.)